

RajkoTodorovićTodor

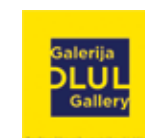
BrezimniCikel

Bezimeni ciklus The Nameless Cycle

Društvo
likovnih
umetnikov
Ljubljana

RajkoTodorović**Todor**

BrezimniCikel

Bezimeni ciklus The Nameless Cycle

Junij-Julij **2025** June-July

Galerija **DLUL** Gallery

Ljubljana

Vsa umetniška dela pripadajo seriji z naslovom *Brezimni cikel*, ki je nastajala na Jasenovem polju v letih 2020–2025. Izvedena so bila v kombiniranih tehnikah na platnu.

Svi umjetnički radovi pripadaju seriji pod nazivom *Bezimeni ciklus*, nastaloj na Jasenovom polju 2020–2025. godine. Rađeni su kombinovanim tehnikama na platnu.

All the exhibited pieces form part of a series entitled *The Nameless Cycle*, created in 2020–2025 at Jasenov polje. They are executed in combined technique on canvas.

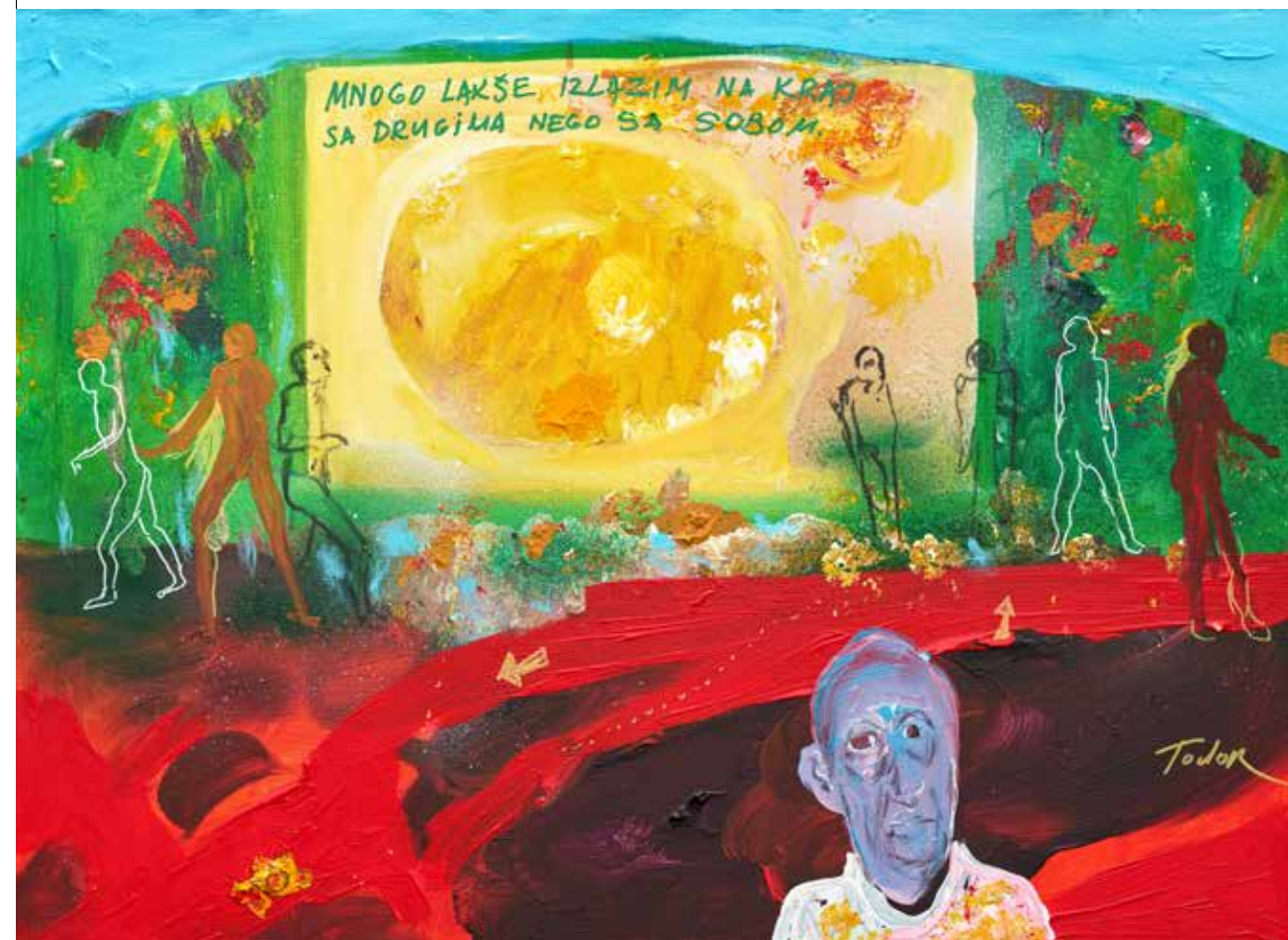
75 x 100 cm

85 x 100 cm

50 x 70 cm

50 x 70 cm

40 x 40 cm

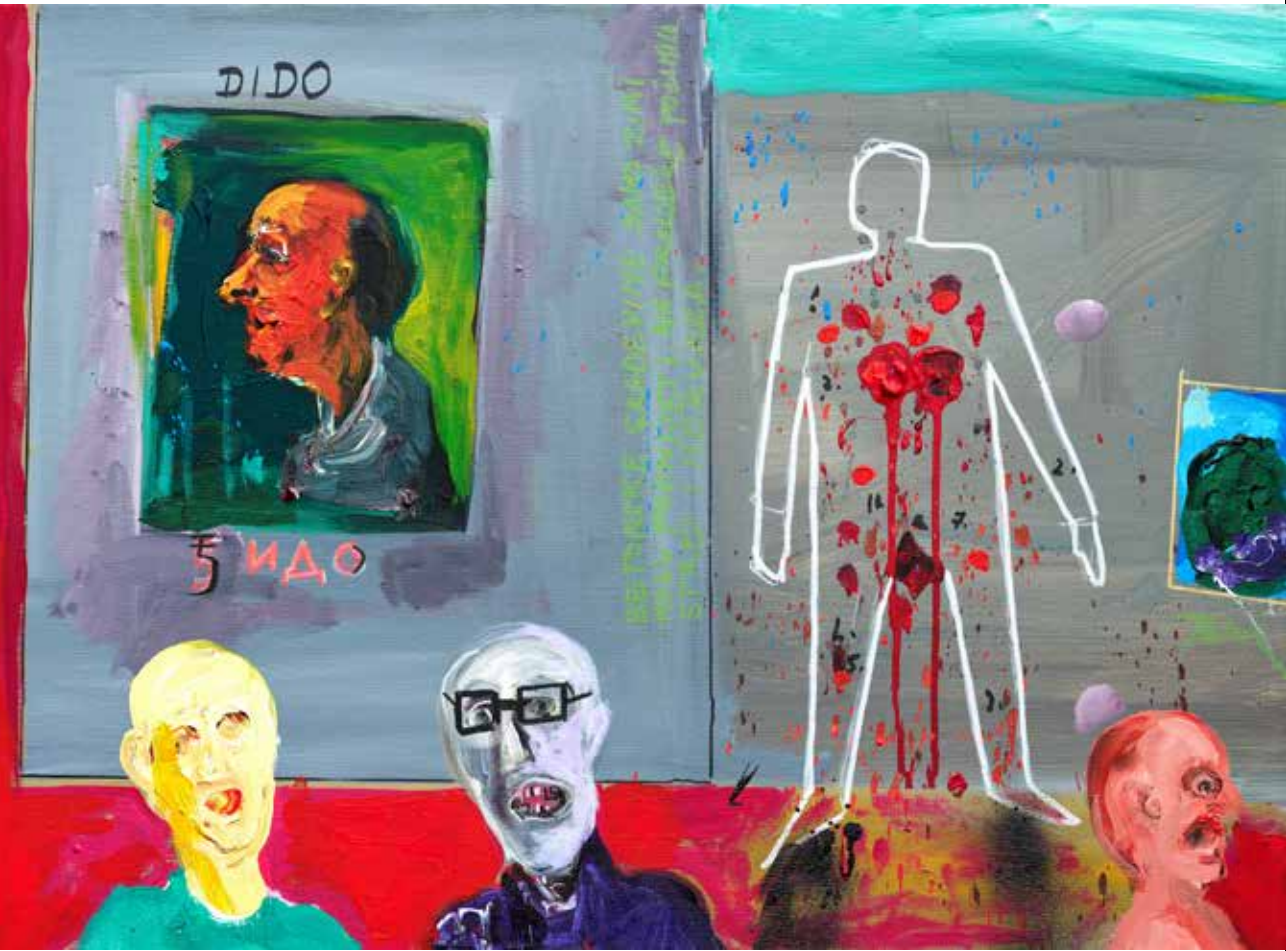
75 x 100 cm

75 x 100 cm

75 x 100 cm

50 x 70 cm

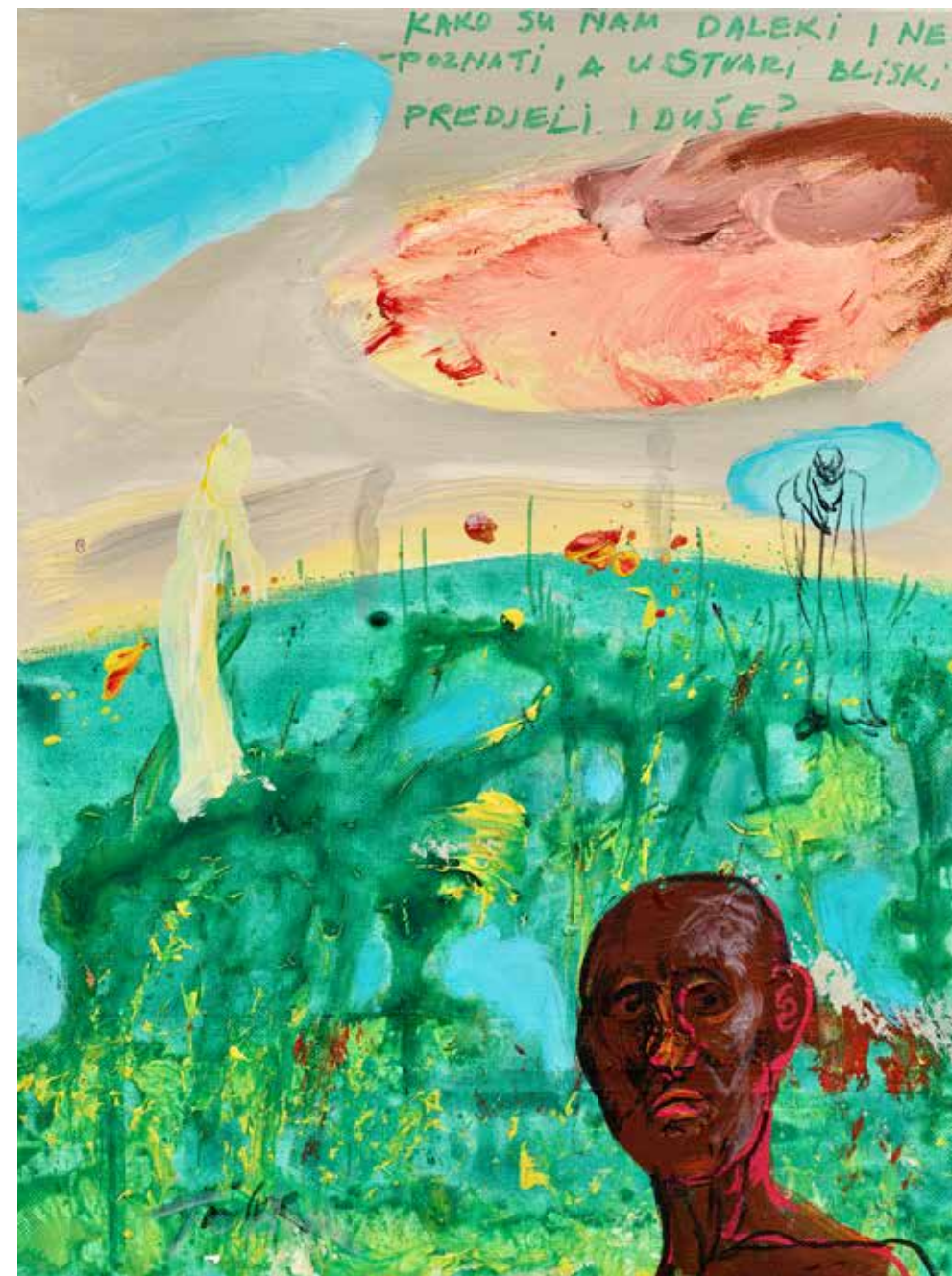
50 x 70 cm

50 x 70 cm

60 x 80 cm

40 x 30 cm

50 x 70 cm

35 x 50 cm

40 x 60 cm

40 x 30 cm

V znaku Vučedola

Slike Rajka Todorovića Todorja 2020 –

»...Sicer pa vitalnost Zahoda tako in tako usiha, zato ni nobene potrebe, da te procese še pospešujemo. Pričakovanja, da se bo preostali svet lahko dvignil samo s propadom Zahoda, niso samo naivna in nesmiselna, ampak tudi nevarna. Prav tako se kultura globalnega juga ne bo profilirala samo s predstavami na Beneškem bienalu ali podobnih megavizualnih festivalih po Evropi in ZDA, temveč tudi s podobnimi kulturnimi manifestacijami v lastnih okoljih. Morda se bo v ne tako daljni prihodnosti zgodilo, da nam bodo benevolentni organizatorji umetniških bienalov v Šanghaju, Sao Paulu, Kairu ali Johannesburgu dovolili, da se tam predstavimo z umetniško produkcijo evropskih staroselcev.

Morda sta kultura in umetnost precenjeni, vsaj v smislu nalog in bremen, ki jih jima nalagamo v zadnjem času. Res je njun osnovni namen osveževanje pogleda na svet in seveda razpiranje novih perspektiv in horizontov, vendar ni nič narobe, če občasno predstavljata tudi določeno spodbudo k družbenemu delovanju. Vendarbi morala biti prej izjema kot pravilo, predvsem pa bi morala biti premišljena uravnotežena. Najbolj aktualen primer so seveda

takšne in drugačne umetniške intervence in komentarji ob Izraelsko-palestinskem konfliktu, ob podobnih dogodkih drugod pa odziv povsem umanjka. Ali ni nedavna odločitev iranske oblasti, da na smrt obsodi raperja Tomaja Salehija. tudi vredna aktivacije kultunikov in umetnikov?» (Peter Rak, O samodestrukciji Zahoda / Vse bolj deplasirano posipanje s pepelom, Delo, str. 7, 3. maj 2024, Ljubljana).

Moramo, hočemo prostovoljno ali zgolj iz navade kakor vsake dve leti uzreti tiste umetnostne oblike, ki nas vsakodnevno obdajajo, v takem okviru, kot ga ponuja (tudi) letošnji beneški bienale? Po ogledu le-tega se nam zastavlja vprašanje, da je tokrat zahodna umetnost (evropska, ameriška) zapostavljena, ali pa da je neka nova vsebinska angažiranost preglasila zahodni vidik estetskosti? V resnici si lahko dovolimo reči, da gre tudi za modo, kot doživljamo v fokusiranosti nekaterih umetnikov teoretska dela, ki v resnici ne nagovorjajo širšega občinstva; sicer pa (samozvani) umetniki brez ustrezne izobrazbe tudi ne zmorejo zahtevnih teoretskih besedil komunikativno interpretirati.

Še in še bi se lahko, morda je celo še enkrat bolj nujno, ukvarjati se s takim novodobnim »prodiranjem«, vključno z »odkrivanjem« recimo že stripovskega jezika kot polnovredno zvrstjo ali pa uokviriti in to pod novim nazivom »risomanija« (kot se je kot velika kvalitetna izjema pojavil v slovenskem prostoru izbor kustosinj dr. Nadje Zgonik in ak. slikarke Tine Konc v Mestni galeriji, Nova Gorica). Seveda je to samo en poizkus, nekdo bi rekel lokalni, toda lokalizmi tudi v likovni umetnosti postajajo nepogrešljive in nanovo ovrednotene sestavine ene ali druge stopnje univerzalnosti. Tiste univerzalnosti, ki ji v zgodovini likovne umetnosti nikoli nismo odrekli začetnega in ključnega primata. Če takemu našemu kritičnemu prizadevanju upravičeno pritiče pojem zgodovinenja, je to hkrati del metodologije, ki temelji na arhivskem proučevanju brez povečevanja stranpoti.

Kaj pomeni dvajset let v Todorjevem življenjskem ciklusu: malo manj kot tretjina, sicer pa točno toliko časa, odkar je drugič razstavljal samostojno v Ljubljani. Sedanji vstop v svoja zrela leta, ki jih je Todor opredeljeval vestno in v polnem zamahu, gradeč svoj izraz od prvega do petnajstega ciklusa – novi je Brez imena – so ostala za njim: od mladostnih, profesionalnih športnih let, selitve iz Nikšića na beograjske visoke šole vključno z akademijo za likovno umetnost in spet nazaj v Črno goro v tedanji Titograd, sedaj spet Podgorico.

Po preteklih 90-ih letih se Todor vključuje v raziskovalni proces in kot da se še vedno drži vase zapisanega načela, da so »sodobni umetniki podobni tistim ustvarjalcem jamskih risb – samotni in nerazumljeni«. Izbor komaj dvajsetih slik iz obdobja po letu 2020 v Ljubljani si moramo zamisliti kot nadgradnjo monografske knjižne obdelave avtorja in mojega generacijskega vrstnika, umetnostnega zgodovinarja in kritika Vasilija B. Sujića. Monografija je vestno zabeležila Todorjevo dogajanje na platnu, papirju, dalje tista verbalna kritiška mnenja tako starejših (Mladena Lomparja, Olge Perović, Liljane Zeković) do mlajših (Selme Dečević, Jovice Aćin).

Preden se skušam sam vživeti in podoživeti vse te, skoraj brez izjeme izrazito figuralne in figurativno-simbolne likovne zapise, naj potrdim tudi sam ugotovitve stanovskih kolegov iz Črne gore in seveda Todorja samega. V Todorjevem rokopisu, ki je neoekspresionističnega značaja, skoraj da ni sledu maga in abstraktnega ekspresionista v Črni gori Petra Lubarde, njegove vizije kršne krajine; Todor se sam odkriva v duhu El Greca, Francisca Goye, slikarsko potezo je srbski kritik Pavle Vasić pripisal Todorju kot da se zgleduje po hrvaškem modernistu Oskarju Hermanu, kar bi po moji presoji lahko pripisali Todorju kot uvodni zagonski vzgib. Samosvoja ekspresija, ki se ji je Todor predal od samega začetka, z vso tisto nadrobnostjo tako v rsibi kot barvni formi, kar skupaj sestavlja prvo plodno, aktivno žarišče

naštevanja brez verbalne naracije, le s tistimi vzpodbudnimi razmisleki, dorečenimi ali prepuščenimi samemu sebi v nadaljevanju.

Kot je uvodoma ugotavljal Todorov kritiški biograf je jugoslovanski Filmski arhiv predstavljal mlademu slikarju svojevrstno študijsko vzpodbudo: od nemškega nemega z ekspresijo nabitega filma do obeh posebej omembe vrednih- Eisensteinove Križarke Potemkin do Griffitovega Rojstva naroda. V njih je Todor iskal in odkrival tako formo kot vsebino; anonimni portreti in figure so postali izpovedovalci njegovih uvodnih ciklusov Razmerja in Prizori. Prestop v ciklus Mrhovina in Zver, ki predstavlja neke vrste digresijo oziroma pravo podivjanost barve, izgorelost forme v akvarelu ali gvašu, v bistvu pa je napovedal umetnikov vstop v nacionalno zgodovino: v temo, kjer se je nacionalni simbol – črnogorska zastava, namočena v krvi, v znameniti bitki združenih Črnogorcev in Hercegovcev julija 1876 zoper velikega vezirja Ahmeda Mukhtarja Pashe v Vučjem dolu pomešala s človeškimi obglavljenimi trupli: a vendar v zmagoslavju simbolnega križa in enem od vrhov Todorjeve ekspresije; in kot je zapisal Todorov kronist, je v teh slikah predvsem navzoče »intenzivno soočenje rumenega kadmija, zelenega kromastega oksida in globoke rdečine«.

Soočenje dveh slik na isto temo – prepleta samo bojnikov in konjev avtorja Petra Lubarde iz leta 1950 in Todorja iz 1987 sta tedaj zanimivi ne samo za zgodovino sodobne likovne umetnosti Črne gore, temveč radi različnih pristopov v interpretaciji prav objekta – zastave kot slike na platnu, hkrati pa simbola zmage nad islamom. Razvnetost barvne skale iz te slike – zanjo bi lahko rekli, da nadzoruje umetnika v vsej njegovi ustvarjalnosti o človeški bivanjski usodnosti.

Po ciklusih Krnovo z izrazitim poudarkom na krajini, Terra terabilita, Mediteran, Odnosi II, Sole mio, Spomin, Melanholija, Pogled pridemo do Adama

in Eve med leti 2010 do 12, pa dalje še Kalvarija, Zadnji ljudi, Rojstva, Kletka. Obrazi. Poimenovanja so lahko tudi posamezna dela, ne ciklusi. Zaustavimo se predvsem ob Adamu in Evi, kjer je moška figura skoraj vedno v izraziti umaknjenosti, pa vendar vsa žareče obsijana, v oporo ženski figuri na živomodrem ozadju.

Vračamo se na izbor Todorovih slik na ljubljanski razstavi in ki pripadajo ciklusu Brez imena, a so kljub temu polni vsebine, redko je na sliki samo ena figura, vedno pa so navzoči neke vrste citati, ki so lahko domislice, lahko so detajli, spomini na doživetja, umišljena dogajanja, zgodbe, vzete iz življenja, kot da urejajo neko vrsto nereda vseh teh nadrobnosti. Figure pa se soočajo s svojimi ali neznanimi silhuetami, vrstijo se napovedi pohodov in odhodov, napovedi bližnjih dogajanj, figure so lahko v veličini samo glav, z boljšečimi očmi, postaranimi naličji, na planjavi rastejo neopredeljen rastline, oblaki se spuščajo takorekoč izven horizonta, figure se umikajo neznano kam, sredi bojnega polja, napolnjenega z belimi figuralnimi silhuetami, v prvem planu pa počrneli mrtveci, ki odgovarjajo na samo izpisano vprašanje dedu Spasaju iz časa vučidolske bitke, zakaj ne seka turških glav; in tu je vprašanje iz športnega življenja, iz rdečega oblaka pada krvav dež na dvojico glav, pokritih s čeladami.

»Končno smo se premaknili – a kot vedno v napačno smer«: živozeleno ozadje s črnim oblakom, dvema brezrokima figurama in glavo v trikotniškem zelenem liku.

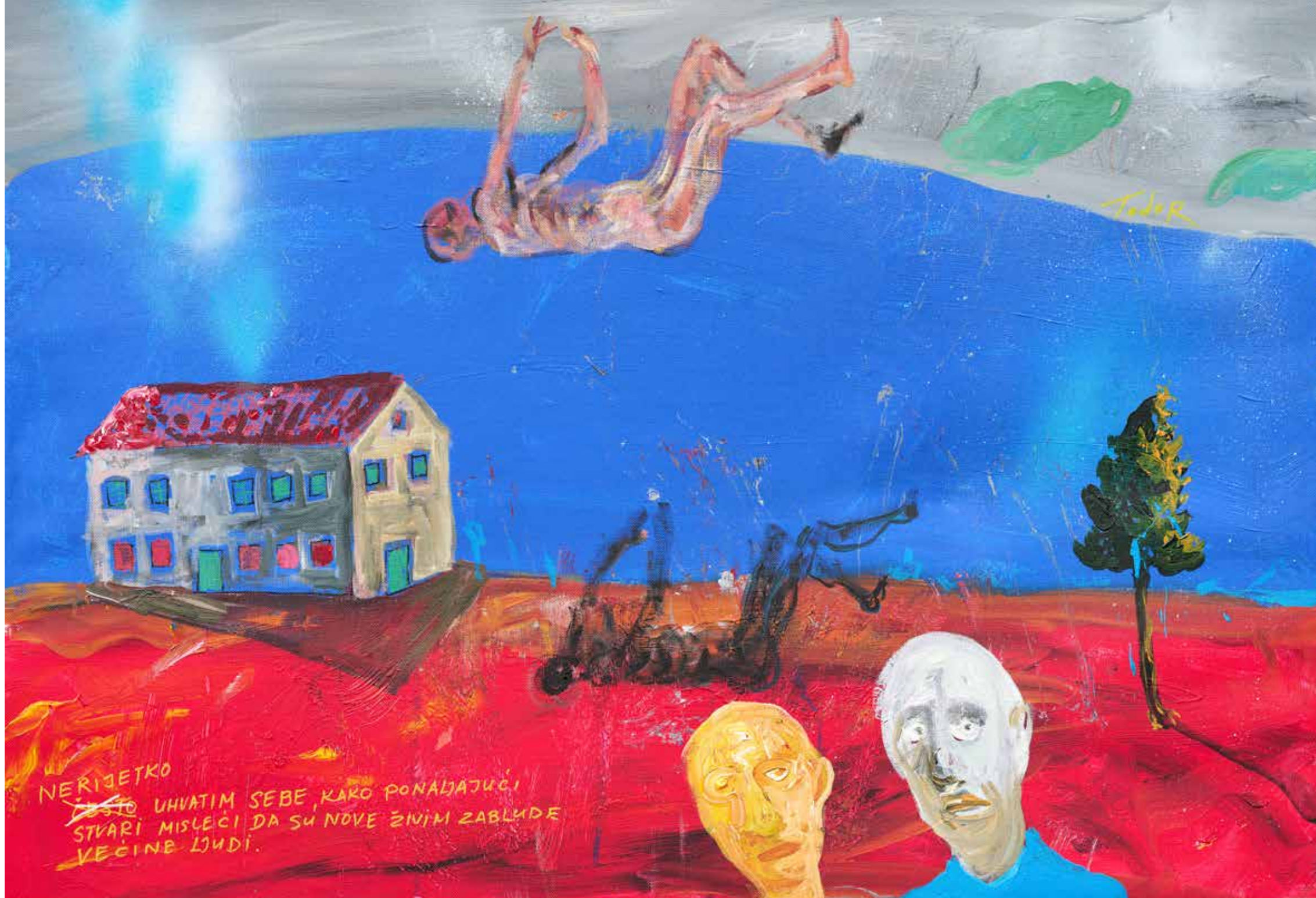
Mislim, da si je Todor v svojem sedanjem umetniškem pogledu vendarle znašel na pravi poti – na to naše retorično vprašanje pa ga čaka še veliko odgovorov!

Aleksander Bassin

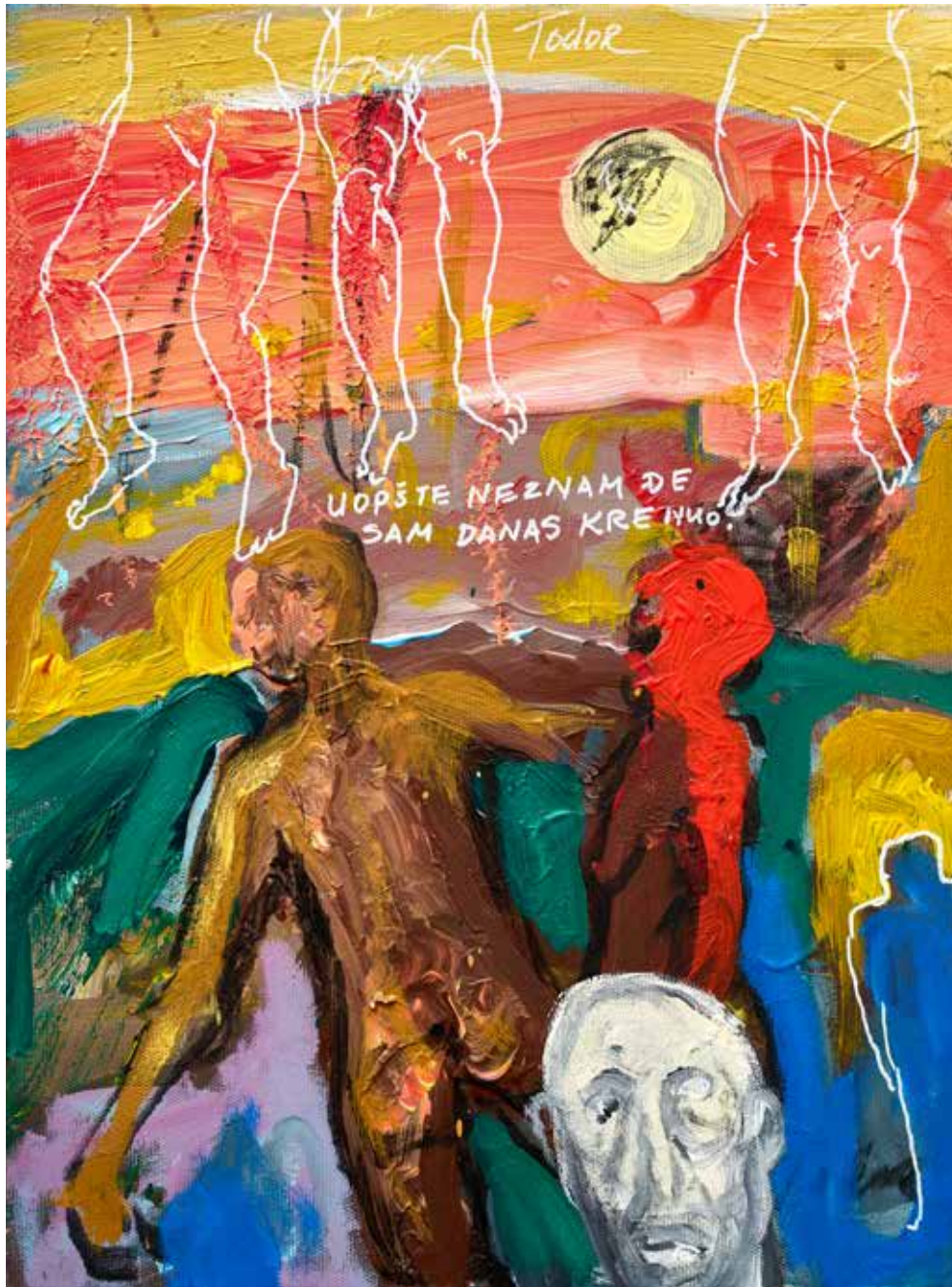

U znaku Vučjeg dola

Slike Rajka Todorovića Todora 2020 –

„...Inače, vitalnost Zapada ionako presušuje, pa nema nikakve potrebe da ubrzavamo te procese. Očekivanja da će se ostatak svijeta moći uzdići tek sa propašću Zapada nijesu samo naivna nego besmislena, ali i opasna. Isto tako, kultura globalnog juga neće se profilisati samo kroz prezentacije na *Venecijanskom bijenalu* ili sličnim mega vizuelnim festivalima u Evropi i SAD-u, već i kroz slične kulturne manifestacije u vlastitim sredinama. U ne tako dalekoj budućnosti može se dogoditi da nam dobronamjerni organizatori bijenala umjetnosti u Šangaju, Sao Paulu, Kairu ili Johanesburgu dopuste da se tamo predstavimo umjetničkom produkcijom evropskih starosjedilaca.

Možda su kultura i umjetnost precijenjene, barem što se tiče zadataka i opterećenja koja im namećemo u posljednje vrijeme. Istina je da im je osnovna svrha osvježiti pogled na svijet i, naravno, otvoriti nove perspektive i horizonte, ali nema ništa loše ako one povremeno predstavljaju i određeni podsticaj na društveno djelovanje. No, to bi trebalo biti izuzetak, a ne pravilo, a prije svega promišljeno uravnoteženo. Najaktuelniji primjer danas su, naravno, razne umjetničke intervencije i komentari na izraelsko-palestinski sukob,

dok je odgovor na slične događaje drugdje potpuno izostao. Nije li nedavna odluka iranskih vlasti da osude repera Toomaja Salehija takođe dostojna aktiviranja kulturnih radnika i umjetnika?“ (Peter Rak, *O samouništenju Zapada / Sve deplasiranije posipanje pepelom*, Delo, str. 7, 3. maja 2024., Ljubljana).

Moramo li, želimo li, dobrovoljno ili iz navike, kao svake dvije godine, vidjeti one umjetničke forme koje nas svakodnevno okružuju, u kontekstu kakav nudi (i) ovogodišnji Venecijanski bijenale? Nakon gledanja, postavlja nam se pitanje je li ovaj put zapadna umjetnost (europska, američka) zanemarena ili je neki novi sadržajni angažman nadjačao zapadni aspekt estetike? Zapravo, možemo sebi da kažemo da se radi i o modi, kao što vidimo u fokusu nekih umjetnika na teorijske radove koji baš i ne privlače širu publiku, s druge strane (samoproглаšeni) umjetnici bez odgovarajućeg obrazovanja takođe nijesu u stanju da komunikativno interpretiraju zahtjevne teorijske tekstove.

Mogli bismo se još i još nastaviti baviti takvim novovjekovnim „prodorom“, uključujući i „otkriće“ stripovskog jezika kao punopravnog žanra ili ga uokviriti pod novim nazivom „risomanija – crtomanija“ (kako se, kao kvalitetna iznimka, pojavila u slovenačkom prostoru, izborom kustosice dr Nađe Zgonik i akad. slikarke Tine Konc, u Gradskoj galeriji, Nova Gorica) preispitujući komponente jedne ili druge razine univerzalnosti, koje u istoriji likovne umjetnosti nijesu nikada uskraćene kao početni i ključni primat. Ako se takvo naše kritičko nastojanje s pravom veže uz pojam istorizacije, ono je ujedno i dio metodologije utemeljene na arhivskom proučavanju bez glorifikatorskih stranputica.

Šta znači dvadeset godina u Todorovom životnom ciklusu: nešto manje od trećine, inače tačno toliko vremena od kada je drugi put samostalno izlagao u Ljubljani. Sadašnji ulazak u zrele godine, koje je Todor savjesno

i cjelovito definisao swingom, gradeći svoj izraz od prvog do petnaestog ciklusa – novi je *Bez imena* – ostao je iza njega: od mladih, profesionalnih sportskih godina, selidbe od Nikšića do beogradskih fakulteta, uključujući Akademiju likovnih umjetnosti, i nazad u Crnu Goru, u tadašnjem Titogradu, sada opet u Podgorici.

Nakon devedesetih, Todor je uključen u istraživački proces i čini se da se i dalje drži u sebi zapisanog načela da su „moderni umjetnici slični stvaraocima pećinskih crteža – usamljeni i neshvaćeni“. Izbor od jedva dvadesetak slika, iz razdoblja poslije 2020. godine, u Ljubljani moramo shvatiti kao nadogradnju monografske obrade knjige autora i mog generacijskog vršnjaka, istoričara umjetnosti i kritičara Vasilija B. Sujića. Monografija je savjesno zabilježila Todorov rad na platnu i papiru, kao i verbalna kritička mišljenja starijih (Mladena Lompara, Olge Perović, Liljane Zeković) i mladih (Selma Dečević, Jovica Aćin).

Prije nego što se pokušam udubiti i ponovno proživjeti sve ove, gotovo bez izuzetka, izrazito figuralne i figurativno-simboličke zapise, dopustite mi da potvrdim saznanja mojih kolega iz Crne Gore i, naravno, samog Tadora. U Todorovom rukopisu, koji je neoekspresionističkog karaktera, gotovo da nema ni traga mađioničaru i apstraktnom ekspresionisti iz Crne Gore Petru Lubardi, njegovoj viziji kraškog krajolika; Todor se otkriva u duhu El Greca, Francisca Goye; srpski kritičar Pavle Vasić pisao je da je Todorov slikarski stil inspirisan hrvatskim modernistom Oskarom Hermanom, što bi se, po mom mišljenju, moglo pripisati Todoru kao početni podsticaj, sa svim onim detaljima i u crtežu i u boji, koji zajedno čine prvu plodnu, aktivnu žarišnu tačku nabiranja bez verbalnog pripovijedanja, samo sa onim podsticajnim refleksijama, određenim ili prepuštenim samima sebi u nastavku.

Kako je uvodno primijetio Todorov kritički biograf, Jugoslovenska kine-teka predstavljala je mladom slikaru svojevrsni studijski podsticaj: od

njemačkog nijemog, s izrazom nabijenog filma, do dva posebno vrijedna pažnje – Eisensteinovog *Oklopnjača Potemkin* do Griffithovog *Rađanje nacije*. U njima je Todor tražio i otkrivao i formu i sadržaj; anonimni portreti i figure postali su ispovjednici njegovih uvodnih ciklusa *Relacije* i *Prizori*. Prelaz na ciklus *Strvine* i *Zvijeri*, koji predstavlja svojevrsnu digresiju, odnosno pravu pomamu boje, izgaranje forme u akvarelu ili gvašu, ali u osnovi najavljeni umjetnikov ulazak u nacionalnu istoriju: tema u kojoj se nacionalni simbol – crnogorska zastava, krvlju natopljena, u znamenitoj bici ujedinjenih Crnogoraca i Hercegovaca u julu 1876. protiv velikog vezira Ahmed Mukhtar-paše na Vučjem dolu, miješa sa ljudskim obezglavljenim tijelima; ipak u trijumfu simboličnog krsta, i jedan od vrhunaca todorovskih izraza, kako je zapisao Todorov hroničar, na ovim je slikama prije svega definisan „intenzivnim sukobima kraplaka i kadmijum žute, hromoksid zelene i karmina“.

Jukstapozicija/Suočavanje dviju slika na istu temu – preplitanje samo ratnika i konja Petra Lubarde iz 1950. i Todora iz 1987. – zanimljiva je ne samo za istoriju savremene likovne umjetnosti u Crnoj Gori, već i za različite pristupe u interpretaciji sam predmet – zastava kao slika na platnu, ujedno i simbol pobjede nad islamom. Sjaj obojene stijene sa ove slike – može se reći da kontroliše umjetnika u svoj njegovoj kreativnosti o fatalnosti ljudskog postojanja.

Po ciklusima *Krnovo*, s izrazitim naglaskom na pejzaž, *Terra terrabilita*, *Mediterran*, *Relacije II*, *Sole mio*, *Sjećanje*, *Melanholija*, *Pogled*, dolazimo do *Adama i Eve* u periodu od 2010. do 2012. godine, pa dalje još *Kalvarija*, *Posljednji ljudi*, *Rođenja*, *Kavez*, *Lica*. Nazivi mogu označavati i pojedinačna djela, ne samo cikluse. Zaustavljamo se posebno kod *Adama i Eve*, gdje je muška figura gotovo uvijek u izrazitoj povučenosti, ali ipak blistavo obasjana, kao podrška ženskoj figuri na živopisno plavoj pozadini.

Vraćamo se izboru Todorovih slika na ljubljanskoj izložbi, koje pripadaju ciklusu *Bez imena*, ali su ipak pune sadržaja. Rijetko je na slici samo jedna figura, ali su uvijek prisutne neke vrste citata, koji mogu biti dosjetke, mogu biti detalji, sjećanja na proživljeno, izmišljena dešavanja, priče uzete iz života, kao da unose neku vrstu reda u taj nered svih tih detalja. Figure se suočavaju sa svojim ili nepoznatim siluetama, nižu se najave pohoda i odlazaka, nagoveštaji bliskih događanja. Figure mogu biti prikazane samo kao glave, sa izbuljenim očima i ostarjelim licima; na poljani rastu neodređene biljke, oblaci se spuštaju gotovo izvan horizonta, figure se povlače u nepoznato, usred bojnog polja ispunjenog bijelim figurativnim siluetama, dok su u prvom planu pocrnjela tijela mrtvih, koji odgovaraju na pitanje upućeno dedu Spasoju iz vremena Vučedolske bitke, zašto ne siječe turske glave; tu je i pitanje iz sportskog života, iz crvenog oblaka pada krvava kiša na par glava pokrivenih šljemovima.

„Konačno smo se pomjerali – ali, kao i uvijek, u pogrešnom smjeru“: Živopisno zelena pozadina sa crnim oblakom, dvjema figurama bez ruku i glavom u trouglastom zelenom obliku.

Mislim da je Todor u svom sadašnjem umjetničkom pogledu ipak pronašao pravi put – ali na ovo naše retoričko pitanje čeka ga još mnogo odgovora!

Aleksander Bassin

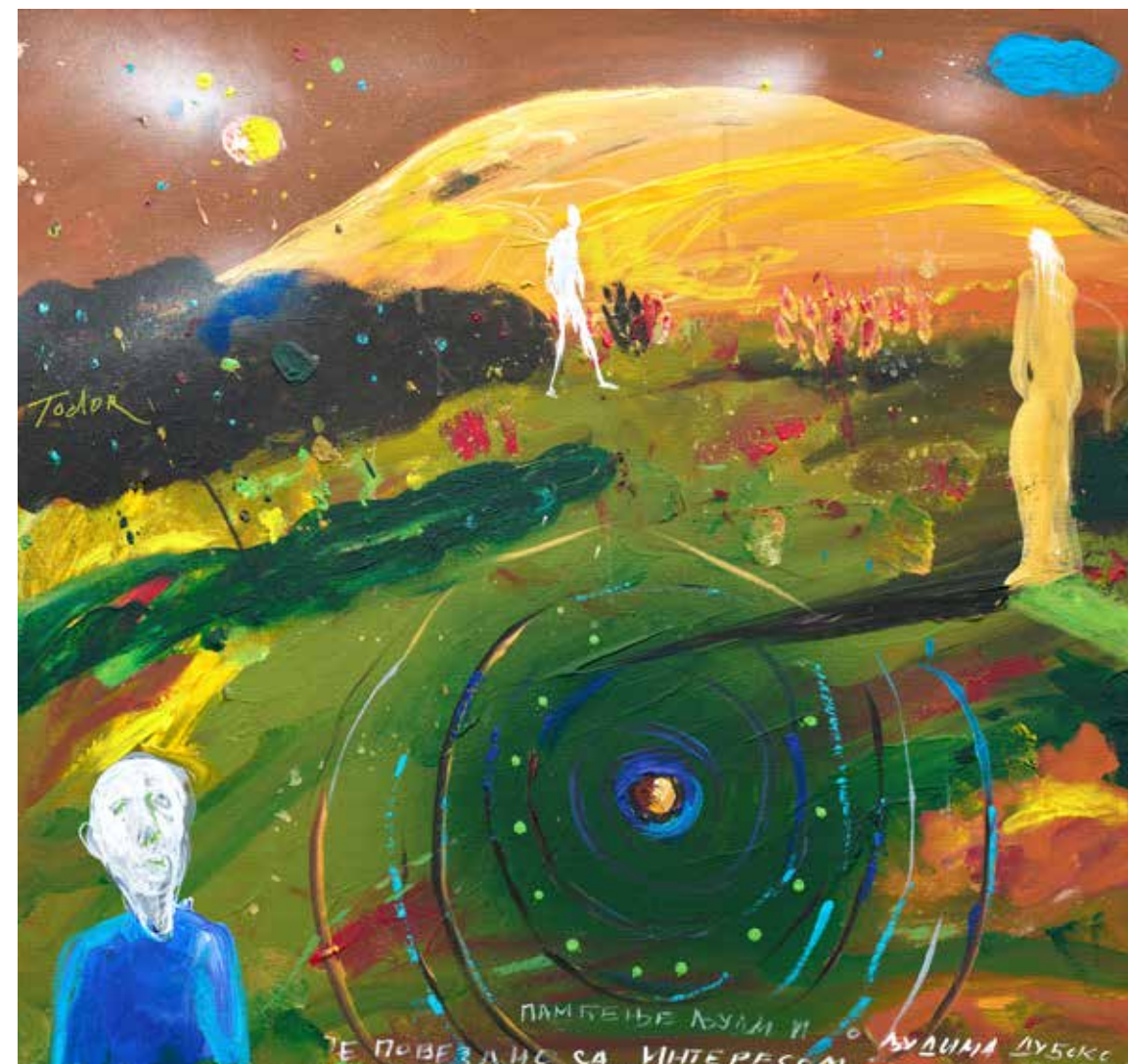

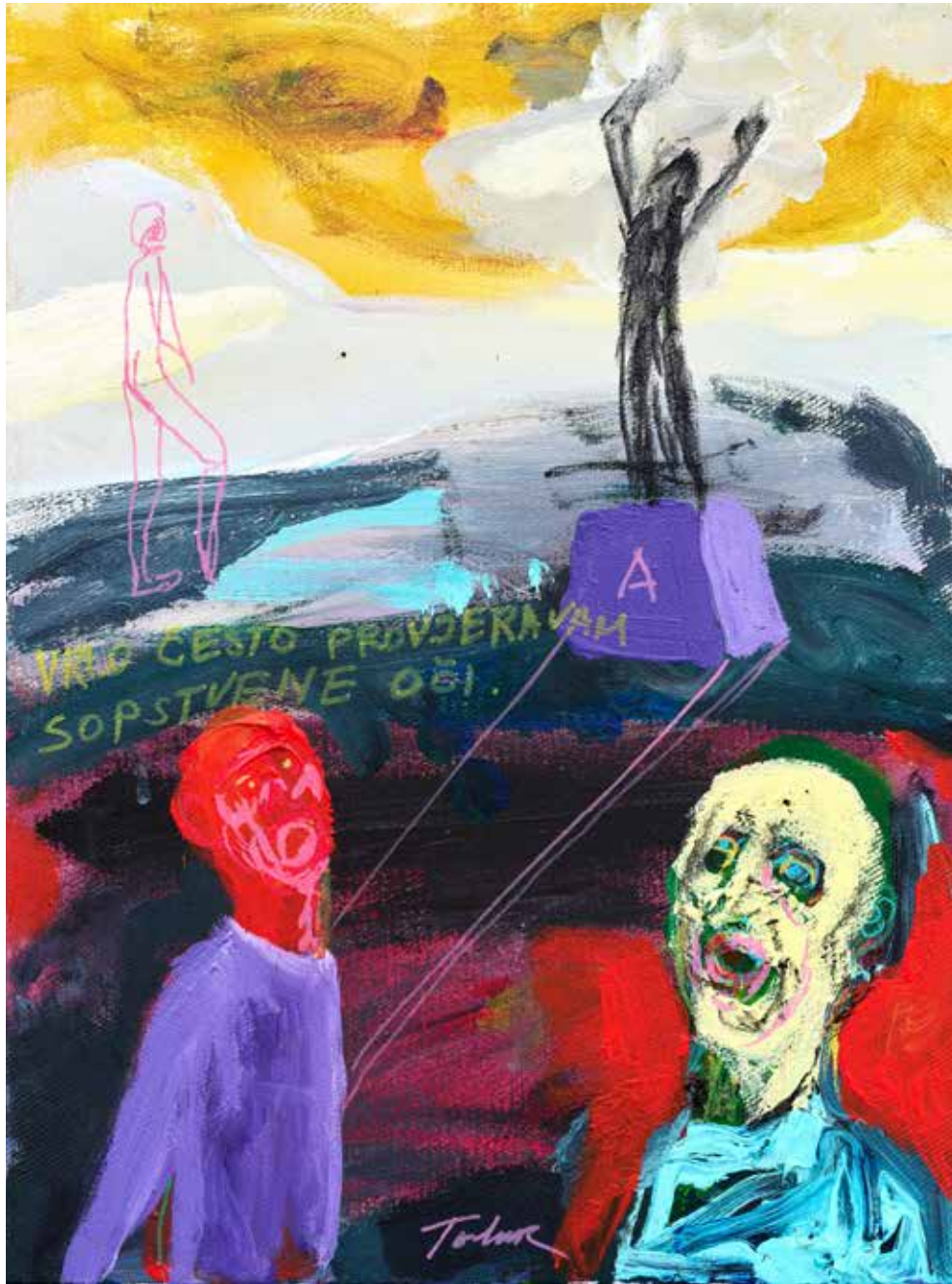

Under the Sign of Vučji Do

Paintings by Rajko Todorović Todor, 2020 –

The vitality of the West is already ebbing, and there is no need to hasten its decline. The belief that the rest of the world can rise only through the collapse of the West is not only naive, but also misguided – and potentially dangerous. Likewise, the culture of the Global South will not take shape solely through appearances at the Venice Biennale or similar large-scale visual festivals in Europe and the United States, but also through cultural manifestations rooted in its own environments. In the not-so-distant future, we may well find ourselves graciously invited by the benevolent curators of biennials in Shanghai, São Paulo, Cairo, or Johannesburg – to present the art of Europe's native peoples.

Perhaps culture and art are overburdened today, at least in terms of the expectations we place upon them. Their primary role remains to refresh our view of the world and to open new perspectives and horizons. Still, there is nothing wrong if they occasionally inspire social engagement – provided such interventions remain thoughtful, balanced, and the exception rather than the rule. The most current example is, of course, the wave of artistic

responses to the Israeli-Palestinian conflict, while similar engagement with other global issues has been noticeably absent. Shouldn't the recent sentencing of Iranian rapper Toomaj Salehi also prompt a response from the artistic and cultural community?

Do we need to – do we want to – out of habit or conviction, continue, as we do every two years, to witness familiar artistic forms within the curated context of events such as this year's Venice Biennale? Has Western art (European, American) been sidelined once again, or has some new thematic engagement overridden the aesthetic legacy of the West? Perhaps it is simply a matter of fashion, as we see in the recent emphasis by some artists on theoretical texts not easily accessible to broader audiences, while others – self-proclaimed artists lacking formal education – struggle to communicate complex ideas effectively.

We could go on, and perhaps should, considering the so-called “breakthroughs” of the new century, including the rediscovery of comic art as a legitimate genre. In Slovenia, this trend has found an exception of quality – framed as “risomania” or “crtomania” – in the selection by curator Dr. Nađa Zgonik and artist Tina Konc at the City Gallery of Nova Gorica. This invites us to question the elements of universality, on whatever level, that have always formed the foundation of visual art. If such critical reflection rightly belongs to the process of historicization, then it is also part of a method grounded in archival research – without glorifying detours.

What does twenty years mean in the arc of Todor's life? A little under one-third of it – a span matching the time since his second solo exhibition in Ljubljana. This current entry into maturity, which Todor has described as

his “swing period,” encompasses his development from the first to the fifteenth cycle. His newest works, under the series *Without a Name*, reflect a continuity of thought and expression: from youthful years in professional sports, through his time studying in Belgrade – at the Academy of Fine Arts – and his return to Montenegro, to Titograd, now Podgorica.

Since the 1990s, Todor has been immersed in a research-based process, maintaining his belief that “modern artists are akin to the creators of cave drawings – isolated and misunderstood.” The Ljubljana selection of barely twenty works from the period after 2020 should be seen as a continuation of the monograph written by art historian and critic Vasilij B. Sujić, a generational peer of the artist. That book documented Todor's work on canvas and paper, alongside commentary from both senior critics (Mladen Lompar, Olga Perović, Liljana Zeković) and younger voices (Selma Dečević, Jovica Aćin).

Before delving into this recent body of work – almost entirely figural and rich in symbolic narrative – let me affirm what my Montenegrin colleagues and Todor himself have long stated: his visual language, although neo-expressionist in essence, shows almost no trace of the magician-abstract tradition embodied by Petar Lubarda and his vision of the karst landscape. Instead, Todor's sensibility is aligned with the spirit of El Greco and Francisco Goya. Serbian critic Pavle Vasić once noted a resemblance to the Croatian modernist Oskar Herman – a comparison I find fitting, particularly in Todor's early use of detail in both drawing and color, forming the first fertile focal points for reflection, beyond narrative.

Todor's critical biographer noted that the Yugoslav Cinematheque served as a kind of visual workshop for the young artist: from German silent films to two particularly formative influences – Eisenstein's *Battleship Potemkin* and Griffith's *The Birth of a Nation*. These works informed Todor's early cy-

cles, Relations and Scenes, in which anonymous figures and portraits functioned as silent witnesses.

A dramatic turn occurs in the cycle Vultures and Beasts, a chromatic eruption rendered in watercolor and gouache, that marks Todor's entry into national-historical themes. The Montenegrin flag – drenched in blood during the legendary 1876 battle of Vučji Do, where Montenegrin and Herzegovinian forces confronted Ottoman troops – appears alongside decapitated bodies, suggesting both trauma and triumph. In these works, as Todor's chronicler observed, one finds above all "the intense confrontation of cadmium yellow, chrome oxide green, and deep crimson."

The juxtaposition of two canvases on the same theme – Petar Lubarda's from 1950 and Todor's from 1987 – reveals not only a divergence in aesthetic approach but also in the interpretation of subject: the flag as both an image and a symbol of resistance, victory, and sacrifice. The radiance of the painted rock seems to dominate the canvas – controlling the artist's expression in his meditation on human fate.

The cycles Krnovo (with its emphasis on landscape), Terra Terribilita, Mediterranean, Relations II, Sole Mio, Memory, Melancholy, The Gaze, lead us into Adam and Eve (2010–2012), and later, Calvary, The Last People, Births, The Cage, Faces. The titles refer to both individual works and broader thematic arcs. In Adam and Eve, we frequently see a withdrawn male figure – still illuminated, quietly supporting the central presence of the female figure, set against a vivid light-blue background.

Returning to the works in the Without a Name series on display in Ljubljana, we find canvases rich with layered detail. Rarely is a single figure isolated; instead, quotations – visual, symbolic, personal – permeate the

compositions. These may be memories, invented scenes, fragments of lived or imagined experience. Figures confront their own shadows or unknown silhouettes. There are omens of arrivals and departures, signs of imminent change. Some faces appear as disembodied heads – wide-eyed, aged. Plant forms grow in vague meadows; clouds drift just below the horizon. Figures retreat into the unknown. A battlefield filled with white silhouettes unfolds, while in the foreground lie darkened corpses answering a question posed to grandfather Spasoje from the time of the Battle of Vučji Do: why does he not behead the Turks?

Elsewhere, in an allusion to the language of sports, a red cloud rains blood onto two helmeted heads. One painting reads: "We have finally moved – but, as always, in the wrong direction." Against a vibrant green background looms a black cloud; two figures without arms flank a triangular head.

Todor's current artistic direction suggests that he may have indeed found his path. But this rhetorical question – posed equally to the artist and to us – still waits for further answers.

Aleksander Bassin

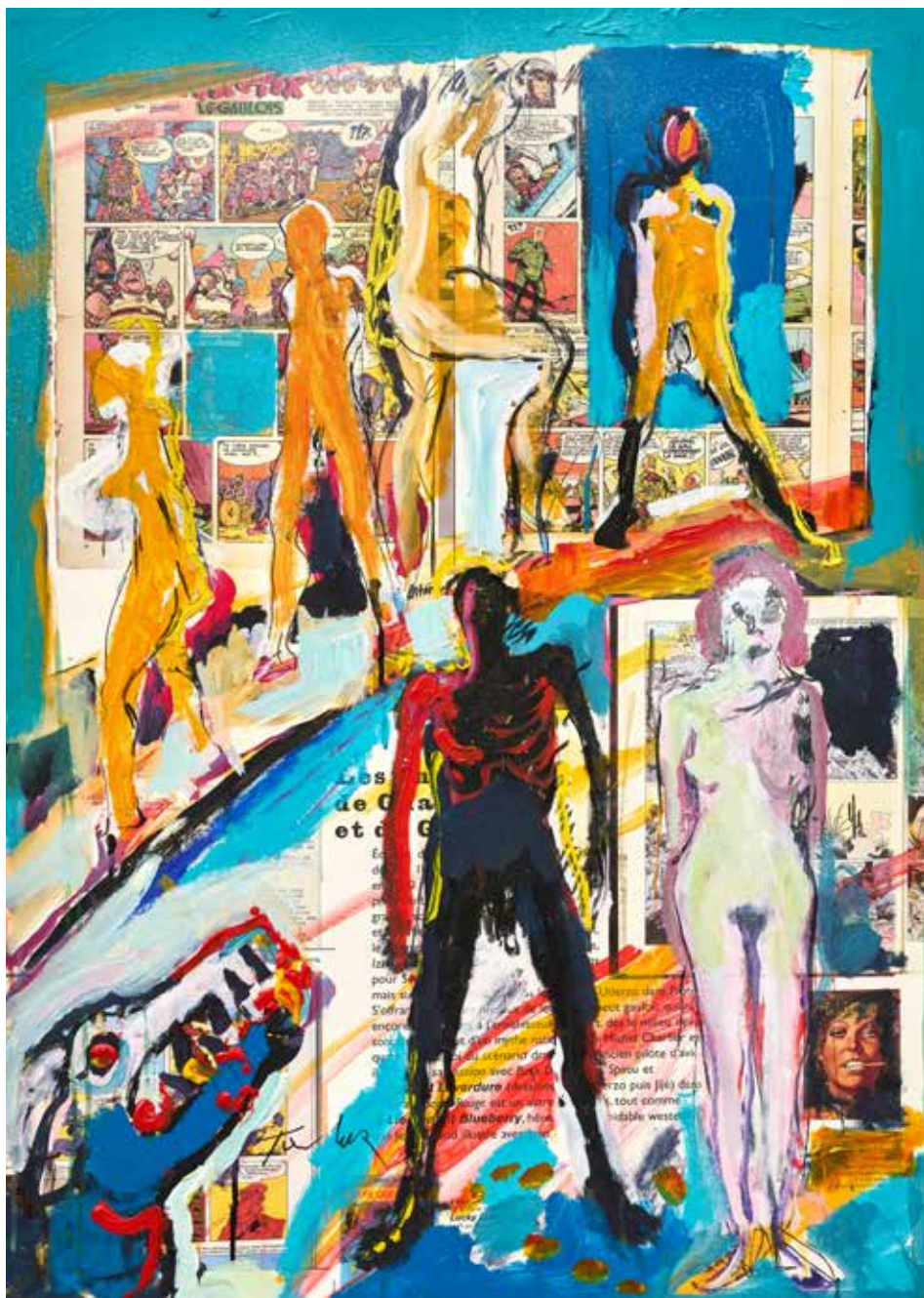

Brezina

Rajko Todorović Todor

Biobibliografija

Rođen je 21. februara 1952. godine u Jasenovom Polju kod Nikšića. Akademiju likovnih umjetnosti završio je u Beogradu 1980. godine, u klasi prof. Radenka Miševića. Studirao poslijediplomske studije 1980/82. godine u klasi prof. Aleksandra Lukovića. Jedan je od osnivača neformalne grupe „Generacija 9“. Član je ULUCG-a od 1982. godine. Od 1983. do 1990. godine radio je kao glavni scenograf u RTVCG. Od 1995. do 2002. godine je predsjednik ULUCG-a. Za profesora slikanja na FLU na Cetinju izabran je 1997. godine. Član je PEN centra Crne Gore. 1999. godine je izabran za člana Dukljanske akademije nauka i umjetnosti. Dobitnik je brojnih nagrada za slikarstvo, a laureata je i najznačajnije državne nagrade – Trinaestojulske nagrade. Ima status istaknutog kulturnog stvaraoca Crne Gore. Dobitnik je Nagrade „19. decembar“ za 2016. godinu.

Do sada je imao 30 samostalnih i 250 grupnih izložbi u zemlji i inostranstvu. Realizovao je nekoliko javnih projekata, od kojih je najpoznatiji „Porto Montenegro“ na stadionu „Dela Vitorio“ u Bariju za Mediteranske igre 1997. godine.

Ciklusi slika: *Relacije I i Prizori*, *Strvine i Zvijeri*, *Vučji Do*, *Krnovo*, *Tera terabilita*, *Mediteran*, *Relacije II*, *Sole mio*, *Memory*, *Melanolija*, *Pogled*, *Adam i Eva*, *B52*, *Ljudi, ljudi*, *gubilišta* i *Bezimeni ciklus*.

SAMOSTALNE IZLOŽBE

1982. Titograd – Galerija Doma omladine;
 1984. Titograd – Moderna galerija;
 1984. Beograd – Galerija KNU;
 1988. Titograd – Moderna galerija;
 1988. Herceg Novi – Galerija „Josip Bepo Benković“;
 1988. Nikšić – Galerija „Forum“;
 1990. Toronto – NR Gallery;
 1990. Pariz – Galerija KIC-a;
 1993. Podgorica – Galerija „Centar“;
 1993. Bar – Galerija „Veliša Leković“;
 1994. Kotor – Galerija „Linea Verde“;
 1994. Podgorica – Galerija Doma omladine;
 1995. Herceg Novi – Galerija „Spinaker“;
 2000. Podgorica – Umjetnički paviljon ULUCG-a;
 2001. Hamilton – Gallery St. James: Mediterranean, Mediterranean... Montenegro (sa Draganom Karadžićem);
 2001. Toronto – Praxis art gallery;
 2002. Ljubljana – Galerija – Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije;
 2004. Ljubljana – Galerija – Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (sa Draganom Karadžićem);
 2005. Podgorica – Centar savremene umjetnosti Crne Gore, galerija Dvorac Petrovića i Perjanički dom (retrospektivna izložba);
 2005. Bijelo Polje – Galerija Centra za kulturu;
 2006. Skoplje – Nacionalna galerija Makedonije „Mala stanica“;
 2008. Podgorica – Crteži, Galerija „Centar“, april;
 2009. Podgorica – Pisma Francisku, grafička mapa;
 2010. Kolašin, Bijelo Polje, Berane, Rožaje, Plav, Pljevlja – *Pisma Francisku*, grafička mapa;

2010. Njujork – Inter imago, MC gallery New York city;
 2011. Podgorica – *Orevuar Montenegro* – izložba crteža u Matici crnogorskoj;
 2013. Podgorica – B52, izložba u ULUCG-u;
 2013. Nikšić – „A gallery“;
 2014. Zagreb – Galerija „Zvonimir“;
 2014. Rijeka – Gradska galerija;
 2014. Pula – Gradska galerija;
 2015. Split – Galerija grada Splita;
 2015. Bijelo Polje – Kuća Rista Ratkovića;
 2015. Tuzi – KIC „Malesija“;
 2016. Podgorica – Moderna galerija;
 2016. San Francisco – Galerija SCD;
 2022. Podgorica – Moderna galerija;
 2025. Ljubljana – Galerija DLUL.

KOLEKTIVNE IZLOŽBE

Izlagao na više od 350 kolektivnih izložbi u Crnoj Gori, SFRJ i inostranstvu: Pariz, Beč, Štuttgart, Majnhajm, Košice, Dubrovnik, Guterslo, Toronto, Bari, Rim, Vašington, Beč, Keln, Grac, Pariz, Hajdelberg, Sarajevo, Pariz, Njujork...

NAGRADE

1981. Nikšić – Septembarski likovni salon mladih, otkupna nagrada Montenegroeksporta;
 1982. Nikšić – Septembarski likovni salon mladih, Nagrada salona za slikarstvo;

1983. Titograd – Savremeni crnogorski crtež, otkupna nagrada;
 1985. Herceg Novi – Hercegnovski zimski salon, Nagrada Salona za slikarstvo;
 1985. Titograd – III nagrada na izložbi „Savremeni crnogorski crtež“;
 1985. Titograd – otkupna nagrada Monteksa na 80. tradicionalnoj izložbi ULUCG-a;
 1987. Cetinje – Nagrada Cetinja na XXI cetinjskom salonu jugoslovenske umjetnosti;
 1987. Titograd – Nagrada ULUCG-a „Petar Lubarda“;
 1991. Herceg Novi – Grand Prix Hercegnovskog zimskog salona;
 1998. Podgorica – Podgorički likovni salon – Nagrada Salona;
 2006. Podgorica – Nagrada ULUCG-a za najbolju samostalnu izložbu u 2005. godini;
 2009. Trinaestojulska nagrada;
 2010. Istaknuti kulturni stvaralac Crne Gore;
 2013. Podgorica – Nagrada „Milunović, Stijović, Lubarda“ ULUCG-a;
 2016. Podgorica – Nagrada „19. decembar“.

MONOGRAFIJE

2005. Rajko Todorović Todor / [predgovor, preface Ljiljana Zeković – Podgorica: Centar savremene umjetnosti Crne Gore, 2005 – 158 str.: reprodukcije; 23 cm.
 2011. *Au revoir Monténégro* / Ratko Vujošević, crteži, Rajko Todorović Todor – Podgorica: Matica crnogorska, 2011.
 2016. Rajko Todorović / Vasilije B. Sujić – Nikšić: CEHRA, 2016 – 247 str.: ilustracije; 28 cm.
 2017. Rajko Todorović / Vasilije B. Sujić; [translation into English: Peter Stonelake, Darja Marija Vuletić; documentation, chronology, bibliography and catalogization: Olivera Todorović; photography Vojo Ra-

donjić... [et al.] – Podgorica: Nova Pobjeda; Nikšić: CEHRA, 2017 – 263 str.: reprodukcije; 29 cm. Englesko izdanje.

2017. *TaGoT* [Slikovna građa]: [grafičko-poetska mapa] / [crteži i uvodni tekst, drawings and introduction Rajko Todorović Todor – Podgorica: Nova Pobjeda; Nikšić: CEHRA, 2017 – 60 str., [18] listova s tablama: ilustracije; 28 cm.
 2017. *TaGoT* [bibliografsko izdanje]: [grafičko-poetska mapa] / [crteži i uvodni tekst, drawings and introduction Rajko Todorović Todor – Podgorica: Nova Pobjeda; Nikšić: CEHRA, 2017 – 1 mapa (54 str., [18] listova); 28 cm – Tiraž 52.
 2020. *Relacije: u reči i u slici* / [tekst] Jovica Aćin, [slike i crteži] Rajko Todorović Todor – Podgorica: Nova Pobjeda; Nikšić: CEHRA; Bijelo Polje: Ratkovićeve večeri poezije, 2020 – 115 str.: fotografije; 23 cm.

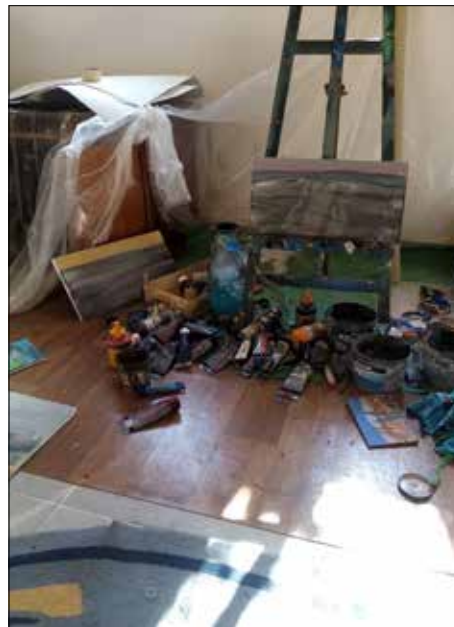
* * *

1991. Koautor kultne predstave *Vučji Do* sa Slobodanom Milatovićem.

Predstava je izvedena u parku na Kruševcu ispred Dvorca Petrovića oko dvorske crkve, glumci su nosili slike iz ciklusa *Vučji Do*. Izvedena je samo jednom, pred rat 1991. godine.

* * *

Umjetničko stvaranje Rajka Todorovića Todora predstavljeno je u brojnim televizijskim emisijama iz kulture.

Rajko Todorović Todor

Biobibliography

He was born on February 21, 1952 in Jasenovo Polje, nearby Nikšić. He graduated in 1980 from the Academy of Fine Arts in Belgrade, in the class of prof. Radenko Mišević. He pursued a postgraduate programme in 1980-82 in the class of prof. Aleksandar Luković. He is one of the founders of the informal group “Generacija 9” (Generation 9). He has been a member of the ULUCG/AFAM since 1982. He worked as the chief scenographer at RTVCG (Montenegrin Public Service Broadcaster) in 1983-1990. He served as president of ULUCG/AFAM in 1995-2002. He was appointed as a professor of painting at the Faculty of Fine Arts in Cetinje in 1997. He has been a member of the Montenegrin PEN Centre, and a member of the Dukljanska/Doclean Academy of Sciences and Art since 1999. He won numerous awards for painting, and is the “Trinaesti jul / July 13th” laureate, which is the most renowned state recognition. He also won the “December 19th” award in 2016.

He has had over 30 individual, and taken part in 250 collective exhibitions in the country and abroad. He also implemented several public projects, including the “Porto Montenegro” project at the “Stadio della Vittoria” stadium in Bari, presented at the 1997 Mediterranean Games.

Painting cycles include *Relations I* and *Prospects*, *Carrions and Beasts*, *Vučji Do*, *Krnovo*, *Tera Terabilita*, *Mediterranean*, *Relations II*, *Sole Mio*, *Memory*, *Melancholy*, *View*, *Adam and Eve*, *B52*, *People, People*, *Gibbets*, and *The Nameless Cycle*.

INDIVIDUAL EXHIBITIONS

- 1982 Titograd – “Dom Omladine” Gallery;
- 1984 Titograd – Modern Gallery;
- 1984 Beograd – KNU Gallery;
- 1988 Titograd – Modern Gallery;
- 1988 Herceg Novi – “Josip Bepo Benković” Gallery;
- 1988 Nikšić – “Forum” Gallery;
- 1990 Toronto – NR Gallery;
- 1990 Paris – KIC Gallery;
- 1993 Podgorica – “Centar” Gallery;
- 1993 Bar – “Veliša Leković” Gallery;
- 1994 Kotor – “Linea Verde” Gallery;
- 1994 Podgorica – “Dom Omladine” Gallery;
- 1995 Herceg Novi – “Spinaer” Gallery;
- 2000 Podgorica – AFAM Art Pavillion;
- 2001 Hamilton – Gallery St. James: Mediterranean, Mediterranean... Montenegro (with Dragan Karadžić);
- 2001 Toronto – Praxis Art Gallery;
- 2002 Ljubljana – Gallery – Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia;
- 2004 Ljubljana – Gallery – Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia (with Dragan Karadžić);
- 2005 Podgorica – Contemporary Art Center of Montenegro, Dvorac Petrovića Gallery and Perjanički Dom (retrospective exhibition);
- 2005 Bijelo Polje – Gallery of the Center for Culture;
- 2006 Skopje – National Gallery of Macedonia “Small Station”;
- 2008 Podgorica – Drawings, Gallery “Center”;
- 2009 Podgorica – Letters to Francisco, graphic map;
- 2010 Kolašin, Bijelo Polje, Berane, Rožaje, Plav, Pljevlja – Letters to Francis-

co, graphic map;

- 2010 New York – Inter Imago, MC gallery New York City;
- 2011 Podgorica – *Orevuar Montenegro* – exhibition of drawings in “Matica crnogorska”;
- 2013 Podgorica – B52, exhibition at AFAM;
- 2013 Nikšić – “A Gallery”;
- 2014 Zagreb – “Zvonimir” Gallery;
- 2014 Rijeka – City Gallery;
- 2014 Pula – City Gallery;
- 2015 Split – Split City Gallery;
- 2015 Bijelo Polje – House of Risto Ratković;
- 2015 Tuzi – KIC “Malesija”;
- 2016 Podgorica – Modern Gallery;
- 2016 San Francisco – SCD Gallery;
- 2022 Podgorica – Modern Gallery;
- 2025 Ljubljana – DLUL Gallery.

COLLECTIVE EXHIBITIONS

He has taken part in more than 350 collective exhibitions in Montenegro, SFRY and abroad: Paris, Vienna, Stuttgart, Meinheim, Kosice, Dubrovnik, Gütersloh, Toronto, Bari, Rome, Washington, Vienna, Cologne, Graz, Paris, Heidelberg, Sarajevo, Paris, New York...

AWARDS

- 1981 Nikšić – September Art Salon, purchase award, Montenegroeksport;
- 1982 Nikšić – September Youth Art Salon, award for painting;

- 1983 Titograd – Contemporary Montenegrin Painting, purchase award;
 1985 Herceg Novi – Winter Salon, award for painting;
 1985 Titograd – Third place at the exhibition Contemporary Montenegrin Drawing;
 1985 Titograd – Monteks purchase award at the 80th traditional AFAM exhibition;
 1987 Cetinje – XXI Cetinje Salon of Yugoslav Art award;
 1987 Titograd – AFAM “Petar Lubarda” award;
 1991 Herceg Novi – Grand Prix at the Herceg Novi Winter Salon;
 1998 Podgorica – Podgorica Art Salon, salon award;
 2006 Podgorica – AFAM award for best individual exhibition in 2005;
 2009 “13 July” award;
 2010 Notable creator in the field of culture;
 2013 Podgorica – AFAM award “Milunović, Stijović, Lubarda”;
 2016 Podgorica – “19 December” award.

ARTIST MONOGRAPHS

- 2005 Rajko Todorović Todor / preface Ljiljana Zeković – Podgorica: Center for Contemporary Art of Montenegro, 2005 – 158 pages: reproduction; 23 cm.
 2011 Au revoir Monténégro / Ratko Vujošević, drawings, Rajko Todorović Todor – Podgorica: Matica crnogorska, 2011.
 2016 Rajko Todorović / Vasilije B. Sujić – Nikšić: CEHRA, 2016 – 247 pages: illustrations; 28 cm.
 2017 Rajko Todorović / Vasilije B. Sujić; [translation into English: Peter Stonelake, Darja Marija Vuletić; documentation, chronology, bibliography and cataloguing: Olivera Todorović; photography Vojo Radonjić ... [et al.] – Podgorica: Nova Pobjeda; Nikšić: CEHRA, 2017 – 263 pages: reproductions; 29 cm. English edition.

- 2017 *TaGoT* [painting material]: [graphic-poetic map] / [drawings and introduction Rajko Todorović Todor – Podgorica: Nova Pobjeda; Nikšić: CEHRA, 2017 – 60 pages, [18] sheets with boards: illustr.; 28 cm.
 2017 *TaGoT* [bibliographic edition]: [graphic-poetic map] / [drawings and introduction Rajko Todorović Todor – Podgorica: Nova Pobjeda; Nikšić: CEHRA, 2017 – 1 map (54 pages, [18] sheets); 28 cm – Circulation 52.
 2020 *Relations: in words and in pictures* / [text] Jovica Aćin, [paintings and drawings] Rajko Todorović Todor – Podgorica: Nova Pobjeda; Nikšić: CEHRA; Bijelo Polje: Ratković's Poetry Evenings, 2020 – 115 pages: photo; 23 cm.

* * *

- 1991 Co-author of the cult play *Vučji Do*, with Slobodan Milatović.

The play was performed in the Kruševac Park in front of Dvorac Petrovića at the court church. The actors wore paintings from the cycle *Vučji Do*. It was performed only once, ahead of the 1991 war in the Balkans.

* * *

Rajko Todorović Todor's artistic work has been presented in numerous television cultural shows.

založnik izdavač publisher

Društvo likovnih umetnikov Ljubljana

za založnika za izdavača on behalf of the publisher

mag. grafike **Mojca Zlokarnik**, predsednica

organizator organizator organizer

VISART – Društvo za organizacijo, izvedbo in promocijo kulturnih projektov

za organizatorja za organizatorja on behalf of the organizer

mag. **Matena Bassin**

kustosinja razstave kustoskinja izložbe curator of the exhibition

mag. **Matena Bassin**

predgovor predgovor preface

Aleksander Bassin, muzejski svetnik

prevod v angleščino prevod na engleski translation into english

Ivan Tomašević

lektura slovenska lektura na slovenački proofreading in slovenian

Barbara Jurič

fotografija fotografija photography

Duško Miljanić

tisk štampa print

AP Print, Podgorica

naklada tiraž circulation

500

